

Amer Ćaro

VAŽNOST EMPATIJE U ODGOJNOM DJELOVANJU

Sažetak

Cilj rada je ukazati na važnost empatije u odgojnom djelovanju. Pojam empatija relativno je novijeg datuma, iako se o identičnim procesima govorilo i ranije, samo pod drugim nazivom. Empatija predstavlja složenu sposobnost koja je po svojoj prirodi intelektualna- emocionalna, koja se očituje u uživljavanju u drugu osobu, u projiciranju sebe u položaj druge osobe, u sagledavanju svijeta očima druge osobe. Biti u stanju sagledati svijet očima druge osobe posebno je važno u odgojnom djelovanju. Empatičan nastavnik prihvaćat će učenika u totalitetu njegove ličnosti i takvog kakav on zapravo jeste. Empatičan nastavnik prihvatit će učenika takvog kakav jeste i potrudit će se da adekvatnim odgojnim metodama i postupcima pomogne učeniku da se razvije u željenom pravcu. Razvijene empatijske sposobnosti pomoći će nastavniku da otkrije skrivene motive učenikova ponašanja da se adekvatno tome i postavi. Da bi nastavnik prilagodio komunikaciju svojim učenicima, on s njim mora empatijski komunicirati, što znači, suživljavajući se s njim, prilagoditi svoju komunikaciju njihovim sposobnostima i mogućnostima razumijevanja.

***Ključne riječi:** odgoj, empatija, komponente empatije, vrste empatijskih osjećanja*

Summary

The purpose of this work is to point out the importance of empathy in the educational activity. The concept of empathy is a relatively recent phenomenon, although on identical processes discussed earlier, just under another name. Empathy is a complex ability that is by its nature, intellectual and emotional, which is reflected in the empathy to another person, in projecting himself into the position of another person, perceiving the world in the eyes of another person. Being able to see the world the sight of other people is especially important in the educational activity. Empathic teacher of students admitted to the totality of his personality and such what he actually is. Empathic teacher will accept students such as you are, and will make appropriate educational methods and procedures to help the student to develop in the desired direction. Developed empathic abilities will help the teacher to discover the hidden motives of student behavior to appropriate it and put. To the teacher prilagodio communicate to his disciples with him, he must communicate empathy, which means suživljavajući with him to adapt their communication abilities and possibilities of understanding.

Key words: education, empathy, empathy components, types of empathic feelings

Uvod

Svjedoci smo vremena u kome često dolazi do konflikata u svakodnevnom životu, a posebno u školama. Često ćemo čuti u medijima učenik izvršio masovno ubistvo na univerzitetu, slike nasilja nad učiteljima, nasilje među vršnjacima. Sve nas to upućuje da u našim obrazovnim sustavima nedostaje empatičnosti, tolerancije i razumijevanja. Nastavnici se sve više fokusiraju na obrazovni sadržaj, zanemarujući osjećanja učenika. Na učenike se gleda kao na predmete, brojke, a ne kao na ljudska bića. Ovim radom se pokušala objasniti empatija, njena uloga u odgojnom djelovanju, te kako razviti empatiju. Ono što čovjeka odvaja od ostalih živih bića pored razuma su emocije i humanost tj. sposobnost da se poistovjeti s drugom osobom. Empatija je osobina koju posjeduju svi ljudi, samo je u različitom stepenu razvijena kod ljudi. Istraživači su našli da mala djeca posjeduju empatiju. Naime, ako je majka uznemirena, plače, ima problema, dijete to osjeti, te počinje da tješi majku, dok na uzrastu od jedne godine, ako majka plače, dijete je tješi, ili počinje i ono da plače. Posebna važnost empatiji bi se trebala pridavati u odgojnom djelovanju. Odgojno djelovati

jedino možemo kada sagledamo ličnost u njenom totalitetu. Važnu ulogu ima empatičan učitelj, koji može biti idealan model za razvoj empatije kod učenika.

1. Određivanje pojma empatije

Pojam empatija relativno je novijeg datuma, iako se o identičnim procesima govorilo i ranije, samo pod drugim nazivom. Termin je prvi upotrijebio Titchner 1909. godine. Empatiju je smatrao kao kognitivnu sposobnost razumijevanja unutarnjeg stanja druge osobe i kao neku vrstu socijalno-kognitivnih veza. Titchner i neki drugi strani teoretičari smatrali su da se empatija odnosi na svjestan pokušaj razumijevanja i pozitivnih i negativnih iskustava drugih. (Bošnjak, 2007). Empatija je sposobnost koja se sve više povezuje sa međusobnim razumijevanjem i humanim međuljudskim odnosima. Empatija je povezana i sa socijalnom percepcijom i emocionalnim stavovima. Kod socijalne percepcije uspješnost međuljudskog odnosa je u pozitivnoj korelaciji sa stupnjem uživljavanja u položaj osobe koju percipiramo. Empatija će nam pomoći da u slučaju prevelike simpatije budemo objektivniji prema osobi prema kojoj gajimo taj osjećaj. Veoma opsežno objašnjenje empatije nalazimo u *Rječniku sociologije i socijalne psihologije*. U određenju empatije naglašava se veza koja se ostvaruje na kognitivnom planu koja nam pomaže da shvatimo emocionalno stanje drugoga, bez emocionalne identifikacije. Jednostavno možemo reći da je empatija spoznajno-emocionalna sposobnost uživljavanja u položaj druge osobe i sagledavanje svijeta njezinim očima. Prema tome, empatija je veoma složena sposobnost koja uključuje intelektualnu i afektivnu sferu naše ličnosti. Dok pojedini autori naglašavaju više emocionalne elemente, dotle drugi na prvo mjesto stavljaju kognitivne. Termin *empatija* nastala je od grčke riječi *empaso*, što znači: usipati, utkivati i *pathe*, što znači: doživljaj, iskustvo. (Bratanić, 1990) Nešto drugačije shvatanje pojma empatije daje Mujo Slatina, koji kaže: „empatija je razumijevajući susret jedne duše s drugom dušom. Ona je probna identifikacija kojom dobivamo korisne hipoteze o duševnom stanju drugog. Te hipoteze se mogu provjeravati“. (Slatina, 1998) Empatija predstavlja složenu sposobnost koja je po svojoj prirodi intelektualna, a ne emocionalna, koja se očituje u uživljavanju u drugu osobu, u projiciranju sebe u položaj druge osobe, u sagledavanju svijeta

očima druge osobe. Ona predstavlja osjetljivost, a ne osjećajnost nastavnika. (Osmić, 2002) Postoji više definicija empatije, jedni je navode kao kognitivnu, drugi kao afektivnu osobinu. Nesumnjivo je da je ona veoma bitna u interpesonalnoj komunikaciji. Danas je pojam empatije široko definiran, dok je u našoj odgojnoj praksi gotovo nepoznat.

2. Komponente empatije

Izdvojit ćemo i pobliže razmotriti dva aspekta na koje se češće obraća pažnja: kognitivni i afektivni.

U kognitivne komponente empatije ulaze:

- promatranje druge osobe s njezine tačke gledišta;
- preuzimanje uloge druge osobe u određenoj socijalnoj situaciji.

Pri promatranju druge osobe s njezine tačke gledišta dešava se slikovito govoreći proces da prvo moramo izaći iz vlastite kože da bi smo se mogli uvući pod kožu drugog. Taj proces očituje se u tome da smo sposobni promatrati svijet očima druge osobe, postaviti se u njezin položaj, shvatiti njezin način mišljenja i gledanja, ali bez napuštanja vlastitog mišljenja i vlastitog stajališta. Dakle, to ne znači gubitak vlastitog identiteta, kao što to ne znači niti iskorištavanje te sposobnosti u svrhu manipuliranja drugima. Da bi spoznajne kognitivne komponente empatije imale pozitivan predznak, moraju biti usklađene s emocionalnim, odnosno afektivnim komponentama.

Afektivno-emocionalne komponente su:

- osjetljivost prema osjećajima druge osobe;
- sposobnost suosjećanja (sudjelovanje u osjećajima drugoga).

Te komponente u prvom redu uključuju senzibilitet prema drugima, a nikako sentimentalnost ili osjećajnu bolešljivost. Biti osjetljiv na osjećaje drugog ne znači i sam ih proživjeti, ne znači padati pod utjecaj toga što druga osoba osjeća. Da bismo bili otvoreni osjećajima drugoga, moramo u nama samima imati razvijen pozitivan emocionalni stav prema ljudima i životu, biti oslobođeni svih unutrašnjih konflikata, nemira, negativnih emocija, jer bi nam

moglo blokirati otvoren put prema drugoj osobi. (Bratanić, 1990)

3. Teorije empatije

U literaturi su nam poznate dvije teorije empatije. Jedna je usmjerena više psihološki, a druga sociološki. Psihološki usmjerena teorija polazi od toga da je za razvoj empatije bitna koncepcija vlastitog ja, koju svaka osoba ima o sebi. Koncepcija vlastitog ja uključuje sposobnost samopromatranja, zauzimanje distance u odnosu na sebe i svoje ponašanje i formiranje pojma o sebi. Svaka osoba najbolje poznaje sebe i na osnovu doživljava sebe promatra i drugu osobu. U unutarnji svijet druge osobe ne možemo direktno ući, već o njemu zaključujemo na osnovi onoga što neposredno možemo uočiti, odnosno na osnovi vanjskih simptoma ponašanja. Ako druga osoba na sličan ili čak isti način reagira kao mi, manifestira svoje unutarnje doživljaje istim ili sličnim simptomima tada ćemo je po zakonu sličnosti lakše razumjeti. Prema tome, ispravna slika o nama samima, objektivan stav prema sebi, sposobnost da razotkrivamo nesvjesne mehanizme naše psihe, uvjeti su da imamo otvoren stav prema drugima i osnova za razvoj našeg vlastitog senzibiliteta i osjećaje, te ponašanje drugih oko nas. Sociološki usmjerena teorija ne negira potrebu da je za razvoj empatije potrebna koncepcija o vlastitom ja, da je potreban osjećaj vlastitog identita, ali više ulazi u proces razvoja te sposobnosti. Tako, između ostalog, naglašava da se empatija razvija u komunikaciji s drugima, u preuzimanju različitih socijalnih uloga. Ove se teorije međusobno ne isključuju, nego se upotpunjavaju. (Bratanić, 1990)

4. Vrste empatijskih osjećanja

Empatija je višestruko determinirana i najčešće se pominje pet različitih načina izazivanja empatije (empatijske uznemirenosti). Tri su neverbalna i u svojoj prirodi imaju automatski, nevoljni način reagiranja motorna mimikrija, odgovarajući fdbek, i klasično uvjetovanje. Empatija koja nastaje na ova tri načina je nevoljno emotivno reagiranje koje uključuje gotovo neznatnu količinu kognitivnog proizvoda. Preostala dva oblika empatije su asocijacija i preuzimanje uloga. Ovi oblici empatije uključuju više kognitivni način reagiranja i mogu omogućavati osobama da empatišu sa

ljudima koji nisu u direktnoj vezi s njima.

4.1. Mimikrija

Kod mimikrije osoba opaža ekspresivnost druge osobe, imitira je i putem signala iz mozga stvara se istovjetan osjećaj i kod druge osobe. Kad jednogodišnje dijete vidi uplakanog vršnjaka, najčešće će i ono zaplakati. Neki autori poistovjećuju motornu mimikriju sa imitacijom. Oni su otkrili da ljudi imitiraju emotivnu ekspresiju drugih ljudi kada je u pitanju smijeh, stid, mucanje...

4.2. Fidbek

Čarl Darwin je prvi postavio tezu o fidbeku. Onaj koji dozvoljava sebi ljutitu gestikulaciju povećat će svoj gnjev, onaj ko ne kontrolira signale svoga straha doživjet će ga snažnije nego onaj ko ga kontrolira. Vilijam Đžems pretpostavio je da je fidbek ključ za sva emocionalna iskustva.

4.3. Klasično uvjetovanje

Mala djeca mogu da dožive empatijsku uznemirenost kad promatraju nekog u problemu. Ovo se tzv. uvjetovanje može očitovati naročito između majke i bebe u procesu odgajanja. Npr. kad majka osjeća napetost, a u rukama drži bebu, ta napetost se može direktno prenijeti na bebu. To se može proizvesti i u situacijama kada majka ne osjeća napetost. Ovdje se radi o mehanizmu uvjetovanja.

4.4. Asocijacija

Direktna asocijacija je kada osoba, promatrač, posmatra drugu osobu, koja proživljava neprijatno iskustvo. Kod nje će se javiti sjećanje na sopstveno proživljeno identično iskustvo, što će biti popraćeno istovjetnim osjećanjima ili znacima. Posmatrao samo osobu koja je doživjela saobraćajnu nezgodu i u tom momentu sam proživio sopstvenu doživljenu nezgodu. Tada sam mahinalno potrčao da unesrećenom pomognem, baš kako su očevici moje nezgode to sa mnom učinili.

Posredovana asocijacija u ovom načinu izražavanja empatije

osjeća prisustvo jezika. Jezik sad ima posredničku ulogu, u kojoj žrtva govori o svojoj uznemirenosti. Od složenosti emotivne reakcije zavisi sadržaj poruke jezika osobe koja nam šalje. Jezik izaziva empatiju zahvaljujući karakteristikama riječi koje čine uvjetujuće draži.

4.5. Preuzimanje uloga

Ovaj oblik empatije je najrazvijeniji, jer zahtijeva veći stepen kognitivne obrade informacija stavljanjem sebe u tuđu poziciju i zamišljanjem kako se ta osoba osjeća. Ova vrsta empatije može da bude pojačana posjedovanjem informacija o žrtvi (životni uvjeti, problemi), i spoznajom kako se ta osoba osjeća u datoj situaciji. Ova empatija može biti pojačana prisustvom žrtve, kada se mogu sagledati njezini uznemiravajući znaci.

5. Učenje empatije

Jedan od najefikasnijih načina za djetetovo učenje empatije je empatično ponašanje njegovih roditelja. Iako je učenje empatije najbolje započeti još u djetetovom dojenačkom dobu, nikad nije prekasno za početak. Dojenčad i djeca koja su tek prohodala najviše uče iz načina na koje roditelji s njima postupaju kad su uznemireni, uplašeni ili „mrgudi“. Iako je ponekad teško biti strpljiv s malom djecom, važno je pokušati ostati smiren u situacijama u kojima se dijete ponaša na „nepoželjan“ način. Ukoliko dijete učini nešto što se roditelju ne sviđa, na dijete se ne smije vikati ili udariti ga, jer ih to uči da su vikanje i udaranje prihvaćeni načini za upravljanje emocijama i da takve stvari smiju činiti drugoj djeci (a kasnije i odraslima). Način na koji roditelji pokazuju svoju empatiju je daleko važniji od riječi koje govore. Poželjan način reagiranja bio bi: na miru djetetu objasniti zašto neko ponašanje može povrijediti druge ljude, te ga priupitati je li se on kad osjećao loše zbog toga što se prema njemu netko ružno ponašao. Do ulaska u predškolsko doba dijete već može početi razgovarati o tome i razumijevati kako se drugi osjećaju, a otprilike od svoje pete godine djeca o empatiji mogu učiti i kroz razgovor o hipotetskim problemima. Kako bi se ti osjećao kad bi ti neko uzeo tvoju omiljenu igračku? Kako bi se tvoj prijatelj osjećao kad bi mu neko uzeo njegovu igračku?

Osmogodišnjaci se već mogu početi „natezati“ sa složenijim moralnim odlukama vezanima uz to da osjećaji drugih ljudi mogu biti različiti od njihovih vlastitih. Roditeljske muke često izaziva nedostatak empatije kod djece starije školske dobi, te pogotovo kod djece koja ulaze u adolescenciju (12-13 godina). Razvojno gledano, dijete se mora odvojiti (separirati) od svoje obitelji kako bi uspješno ušlo u adolescenciju i izgradilo vlastiti identitet, odnosno kako bi izgradilo odnose s ljudima izvan vlastite obitelji. U tom procesu separacije djeca često postaju izrazito orijentirana na same sebe (često im se prigovara da su „sebična“). Čest primjer iskazivanja te (razvojno normalne) faze separacije je npr. nedostatak empatije starijeg djeteta prema mlađoj braći ili drugim članovima obitelji. Važno je znati da se fokus djeteta u adolescenciji „pomiče“ prema različitim ljudima i skupinama izvan obitelji, tako da će, nakon što formira svoj identitet izvan obitelji, nestati i potreba za „omalovažavanjem“ članova te obitelji. Bitno je zapamtiti da je riječ o normalnoj razvojnoj fazi mladog adolescenta, ali istovremeno i pomoći tom adolescentu da integrira empatiju u svoj normalni rast i razvoj. Ovo se može činiti dosta teško, ponekad i neizvedivo, ali je važno da razvoj empatije i suosjećanja djeteta prate njegovu adolescentnu potrebu za orijentacijom na samoga sebe. Ukoliko adolescent iskazuje nedostatak empatije prema bliskim osobama, treba mu se jasno dati do znanja da se prema njima nije dozvoljeno odnositi na način koji ih povređuje ili obezvređuje. Važno mu je probati objasniti kako bi se on osjećao da je na mjestu te osobe prema kojoj iskazuje manjak empatije. Kako bi se npr. vaša kćer osjećala kad bi se vi prema njenim interesima i važnim događajima odnosili na isti način, uz potpuni nedostatak interesa i topline, na koji se ona odnosi prema pokušajima privlačenja pažnje svojeg mlađeg brata? Njeni osjećaji bi u svakom slučaju bili povrijeđeni i svakako bi se osjećala bezvrijednom. Mladog adolescenta na to treba podsjećati svaki put kad iskaže ovakav neprihvatljiv način ponašanja. Rasprava se može proširiti i na odnose adolescenta s vršnjacima, pogotovo na situacije u kojima su prijatelji povrijedili njegove osjećaje. Ukratko, bitno je stalno djetetu pomagati u razmišljanju koje seže dalje od njega samoga i uključuje osjećaje i interese drugih ljudi. Kada dijete/adolescent „preraste“ tu fazu separacije, uloženi roditeljski trud u razvoj empatije će se svakako isplatiti. Pomoć djetetu u učenju empatije svakako predstavlja i

roditeljsko izražavanje interesa za njihove doživljaje, te izražavanje emocija (pozitivnih i negativnih), pažljivo i aktivno slušanje, te postavljanje pitanja koja će im pomoći da razjasne svoje osjećaje i misli. Što se dječja empatija, bazirana na roditeljskom modelu sve više razvija, to je dijete sposobnije na dubljem nivou povezati se s drugima. Uporedo raste i njihova sposobnost da se ponašaju u skladu sa svojim empatičnim osjećajima, tako da saslušaju drugoga, pomognu mu i iskažu svoju velikodušnost. (www.skole.hr)

6. Mogućnost razvijanja školske empatije

Polaskom u školu dijete ulazi u novi svijet saznavnih osjećajnih i uzajamnih iskustava. Većina djece uspijeva se prilagoditi već u prvoj godini školovanja. Manji broj ostaje i dalje ovisan o roditeljima. Kakvi će biti prvi odnosi učenika i učitelja umnogome zavisi od prethodnih iskustava sa roditeljima. Većina djece nastavlja pozitivan proces spajanja s učiteljima, dok su neka u ambivalentnom stanju. Većina djece ima potrebu da se empatično vežu za ličnost učitelja, da se s njima poistovjete da prenesu svoja osjećanja koja su gajila prema roditeljima. I učitelj teži da se empatično veže za učenike, da na njih prenose svoja osjećanja, želje i očekivanja koja potiču iz njihova djetinstva. Empatičan odnos i razumijevanje koje gaji učitelj je bolji preduvjet prilagođavanja učenika školskom okruženju i postizanju potrebnog početničkog uspjeha. Dobar učitelj pomaže djetetu da ublaži sukobe koje je ponijelo iz porodične sredine. Takav učitelj zna da kanališe dječija i svoja osjećanja, da prihvata djecu takva kakva jesu i da uspostavlja s njima ravnopravan odnos u okviru razumne hijerarhije.

„Došao sam do zastrašujućeg zaključka,
Da sam ja odlučujući element u učionici,
Moj lični pristup stvara klimu.
Moje dnevno raspoloženje stvara vrijeme.
Kao učitelj ja posjedujem ogromnu snagu
Da učinim dječiji život jadtim ili radosnim.
Mogu biti alat za torturu ili instrument inspiracije,
Mogu poniziti ili oraspoložiti.
Povrijediti ili izliječiti.
U svim situacijama moj odgovor odlučuje

Da li će kriza eskalirati ili ne
Dijete humanizirati ili ne“.
Haim Ginot

Empatijsko osjećanje je dio naših svakodnevnih odnosa, u obitelji, s djecom, školi s učenicima, sa prijateljima i svim osobama s kojima komuniciramo. Nastavnici imaju bezbroj situacija gdje mogu da empatišu učenike. Značajno područje za to je ocjenjivanje. Mnogo je neopravdano dobijenih ocjena zbog subjektivnih i objektivnih razloga i to vrijeđa dostojanstvo učenika. Postoje nastavnici koji razumiju slabu stranu učenika, koji nastoje da se užive u njihovu situaciju i pri tom čine razne ustupke. Postoji i bezbroj situacija u školi gdje je empatisanje djelotvornije od svih drugih odgojnih mjera. Učenici lošijeg socio-ekonomskog statusa, učenici bez roditelja, oni učenici kojima znanje ne ide dobro, učenici sa adolescentnim i drugim kriznim situacijama su samo neki primjeri gdje je empatisanje djelotvornije od drugih, poznatijih primjera. (Bošnjak, 2007)

7. Empatija – preduvjet uspješnoj komunikaciji i interakciji

Empatija kao intelektualno-emocionalna sposobnost sadrži osjetljivost prema osjećanjima druge osobe i sposobnost suosjećanja. Empatijski komunicirajući s učenicima nastavnik će djelovati na njihov razvoj empatijski sposobnosti, te ih tako osposobiti za dijalog kao najhumaniji oblik ljudskog komuniciranja. Da bi se ostvario dijalog u međusobnom komuniciranju, neophodno je da sve osobe koje su uključene u taj proces međusobno empatijski komuniciraju. Međutim, moramo znati i uvjete pod kojima možemo ostvariti empatijsko komuniciranje, a oni se prije svega odnose na broj osoba sa kojima komuniciramo. Uspješnu empatijsku komunikaciju nije moguće ostvariti kada se komunicira sa većim brojem osoba. U tom pogledu teško je ostvariti empatijsku komunikaciju u frontalnom radu s učenicima i obratno. To je jednostavnije ostvariti u individualnom grupnom radu i radu u parovima. Empatijsko komuniciranje moguće je ostvariti u humanom međuljudskom odnosu, u razumijevanju između učenika i nastavnika. Empatija se vrlo uspješno može vježbati u grupi, pri čemu se ostvaruje aspekt mi-identiteta koji omogućuje da djeca pojačaju samoregulaciju.

Empatičan nastavnik ne samo što uspješno odgojno djeluje i komunicira sa svojim učenicima, već i stvara povoljne uvjete za razvoj empatijskih sposobnosti svojih učenika. Empatija nije važna za uspostavljanje povoljne klime nego i za ukupno postignuće učenika, kako u učenju tako i u cjelokupnom socijalnom ponašanju. (Osmić, 2002)

8. Važnost empatije u odgoju

Navest ćemo nekoliko momenata koji nam ukazuju na važnost empatije u odgojnom djelovanju. Prije svega, važno je osobi s kojom smo u odnosu ne pristupamo samo racionalno, da je ne prosuđujemo samo na osnovu onoga što vidimo, već da pokušamo suosjećati s njom, otkrivajući kako se osoba osjeća u datom trenutku i adekvatno tome uskladiti naše ponašanje. Taj zahtjev je posebno važan za nastavnika koji u svom ponašanju prema učeniku treba respektirati njegove osjećaje i svojim ponašanjem izazvati željeno ponašanje učenika. Empatičan nastavnik prihvaćat će učenika u totalitetu njegove ličnosti i takvog kakav on zapravo jeste. Nije usamljen slučaj da nastavnik ima idealiziranu sliku kakav bi učenik trebao biti. Ako se stvarni učenik ne podudara sa njegovom idealiziranom slikom, nastavnik ga ne prihvaća. Empatičan nastavnik prihvatit će učenika takvog kakav jeste i potrudit će se da adekvatnim odgojnim metodama i postupcima pomogne učeniku da se razvije u željenom pravcu. Razvijene empatijske sposobnosti pomoći će nastavniku da otkrije skrivene motive učenikova ponašanja, te da se adekvatno tome i postavi. Tek kad nastavnik otkrije prave motive učenikova ponašanja, možemo reći da ga je razumio. Ako nastavnik sudi o učeniku i njegovu ponašanju samo na osnovu vanjskih simptoma može se desiti da stvori pogrešnu sliku o učeniku, da neadekvatno protumači njegovo ponašanje, što će mu onemogućiti da izabere pravi put u odgojnom djelovanju. Jedan te isti motiv može se kod raznih učenika manifestirati na različite načine. Često su motivi ponašanja učenika ispod nivoa njegove svijesti, pa ni sam učenik ne zna zašto se tako ponaša.

Razvijena empatijska sposobnost posebno dolazi do izražaja u komunikaciji nastavnik-učenik. Da bi nastavnik prilagodio komunikaciju svojim učenicima, on s njim mora empatijski komunicirati, što znači suživljavajući se s njima prilagoditi

svoju komunikaciju njihovim sposobnostima i mogućnostima razumijevanja. Empatičan nastavnik prihvatit će učenike u totalitetu njihove ličnosti i takav kakav zapravo on jeste, i potrudit će se da adekvatnim odgojnim metodama i postupcima pomogne učeniku da se razvija u željenom pravcu.

Važnost empatije u odgoju ogleda se u sljedećem:

1. otkrivanje osjećanja koje prate ponašanje
2. prihvatanje osobe onakva kakva jeste
3. otkrivanje emocionalno-motivacijskih faktora
4. shvaćanje odgajanika u njegovom totalitetu
5. biranje adekvatnih odgojnih sredstava i postupaka
6. prilagođavanje komunikacije učenicima
7. uspješnost odgojnog djelovanja.

U ovih nekoliko momenata mogli smo uočiti važnost empatije za uspješnost odgojnog djelovanja. Zato u procesu osposobljavanja budućih odgajatelja dužnu pažnju treba da posvetimo i razvoju empatijskih sposobnosti. To nećemo postići samo pričajući studentima šta je empatija i u čemu je njena važnost u odgojnom djelovanju, već posebnim oblicima rada moramo djelovati na razvoj njihove empatijske sposobnosti, s tim da oni u odnosu sa svojim nastavnicima osjete i dožive što znači biti empatična osoba. (Bratanić, 1990)

9. Radionica – kako razviti empatiju

Cilj radionice: Putem grupne interakcije učenici razvijaju empatiju i altruizam. Učenike treba dovesti u situaciju da, empatišući ulogu nastavnika, shvate kvazikauzalnost kojoj sami često podliježu. Kvazikauzalnost se sastoji u okrivljavanju nastavnika za vlastiti neuspjeh u učenju, prenošenje odgovornosti na drugog, na autoritet. Nakon što shvate da je kauzalnost u njima, učenici će lakše preuzeti odgovornost za vlastita ostvarenja. Ovaj proces teče putem empatisanja, a ostvaruje se altruizmom u vidu interaktivne grupne podrške.

Potreban materijal: papir za grupni pano, flomasteri u boji.

Tok rada:

1. korak : Nastavnik objašnjava kvazikauzalnost tj. kako učenici često svoju odgovornost prenose na nastavnike, roditelje, uvjete ili na nešto slično. Uz ovo objašnjavanje nastavnik razgovor o preuzimanju odgovornosti za vlastita ostvarenja.

2. korak: Na listu papira svaki učenik opisuje jedan slučaj koji se na njemu desio, a odnosi se na:

- situaciju kada ga je nastavnik natjerao da se rasplače;
- situaciju kada ga je nastavnik natjerao da se razbjesni;
- situaciju kada ga je nastavnik natjerao da zamrzi nastavni predmet.

3. korak: Razred se dijeli u grupe od 4-5 članova. Svaka grupa daje sebi ime i ispisuje ga na zaglavlju grupnog panoa. Članovi grupe jedan po jedan iznose svoje primjere koje su zabilježili na papir, a ostali diskutuju o tome. Grupa se dogovara koji primjer će iznijeti za prezentaciju pred cijelim razredom. Ta prezentacija se ostvaruje uz korišćenje grupnog panoa.

4.korak: U prezentaciji vlastitog primjera učenici trebaju da pripreme grupni pano na kojem će opisati ili ilustrirati svoj primjer. U prezentaciji grupa treba da odgovori na sljedeća pitanja:

1. Da li taj nastavnik uvijek svojim ponašanjem natjera učenika da se tako osjeća?
2. Na koji način nastavnikovo ponašanje dovodi do takvih emocija učenika?
3. Ako se nastavnik tako ponaša, da li se učenik mora tako osjećati?
4. Kako učenik zna da nastavnik to namjerno baš njemu radi?

Učenik čiji primjer je uzet kao model za grupnu prezentaciju na ova pitanja odgovara iz ugla nastavnika o kome se radi, preuzima ulogu nastavnika. Članovi grupe mogu postavljati i druga pitanja iz ovog konteksta. Svoju prezentaciju grupa treba završiti porukom. Ako je kratka poruka, treba biti ispisana na grupnom panou. Nastavnik ovdje može priteći u pomoć svakoj grupi i blago

sugerirati da je učenik taj koji odlučuje da li će ga prevaladati ova ili ona emocija, da li će nastavnika osuditi ili ne, da li će prestati učiti ili ne.

5. korak: Uz korišćenje grupnog panoa svaka grupa vrši prezentaciju pred razredom. Cilj prezentacije je da ostale učenike upozna s datom situacijom, da ponudi odgovore grupi na 4 pitanja i na kraju izvede poruku. Ako se ostali učenici u razredu žele uključiti u raspravu tokom prezentacije, nastavnik to treba podržati i pomoći grupi koja ima prezentaciju, jer njih ova diskusija može zbuniti. Ostale grupe vrednuju prezentaciju ocjenama od 1 do 10.

6. korak: Na kraju se vodi kratka diskusija o tome.

- Kako smo sarađivali?
- Šta smo naučili?
- Kako smo se osjećali?
- Da li ubuduće želimo raditi na ovaj način i šta? (Suzić, 2005)

Zaključak

Nije dovoljno razvijati samo kogniciju, neophodno je u školama razvijati i emocionalnu stranu, empatičnost. Kako bi Brezinka rekao, odgajatelj bi trebao pokušati socijalnim radnjama empatiju poboljšati i zadržati, a ni u kom slučaju odstraniti. Empatičnost posjeduju svi ljudi, samo je kod nekog više kod nekog manje razvijena. Tek kad je razvijena empatičnost, možemo odgojno djelovati. Savremeni način života posmatra čovjeka kao robota, kao brojke, ljudske vrednote se ne uzimaju u obzir ili su zanemarene. Pojedini nastavnici važno je samo gradivo koje je učenik usvojio, a nikako ga ne interesiraju problemi sa kojima se odgajnik svakodnevno susreće. Opravdanja kod pojedinih nastavnika nema, i u najgorim životnim situacijama učenike ispitujemo, jer je bitno da ima što veći broj ocjena. Empatičnost u našim školama je nepoznat pojam. To je proces koji treba razvijati od ranog djetinstva. Prvo porodica treba da razvija empatičnost, pa predškolske i školske ustanove. Djeca empatiju najbolje uče po modelu. Nije dovoljno učenicima samo govoriti o empatiji nego je neophodno ponašati se empatično. Neophodno je da smo model svojim učenicima u svakom pogledu, pa i u razvoju empatije. Važno je da osobi s kojom smo

u odnosu ne pristupamo samo racionalno, da je ne prosuđujemo samo na osnovi onoga što vidimo, već da se pokušamo suživjeti otkrivajući kako se ona osjeća u datom trenutku, i adekvatno tome uskladiti naše ponašanje.

Literatura

1. Bratanić, M. (1990). *Mikropedagogija*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Bošnjak, H. (2007). *Empatija*. Tešanj: Planjax.
3. Brajša, P. (1993). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školske novine.
4. Osmić, I. (2002). *Komunikacija i interakcija u nastavnom procesu, sukob ili suradnja*. Tuzla: Grin doo.
5. Reardon, K. (1998). *Interpersonalna komunikacija*. Zagreb: Alinea.
6. Schulz, F. (2001). *Kako međusobno razgovaramo*. Zagreb: Erudita.
7. Slatina, M. (1998). *Nastavni metod*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
8. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-Centar.
9. Internet – Plazonić, Ana, *Empatija kod djece*, www.skole.hr